

TERORIZAM I RESTRUKTURIRANJE DRUŠTVENE MOĆI

Mirko Bilandžić *

UDK: 327.88:316.3

316.3:327.88

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 14.II.2014.

Prihvaćeno: 15.III.2014.

Sažetak

Moć i terorizam su bitne odrednice povijesnih, ali i suvremenih političkih i društvenih procesa i odnosa. Prema klasičnom realističkom određenju moći Maxa Webera, izvedenom iz analize političke sfere društvenog djelovanja, moć je smještena unutar određenog društvenog odnosa i podrazumijeva vjerojatnost da će jedan akter tog odnosa ostvariti svoj cilj unatoč protivljenju drugih aktera. Kao faktor i subjekt nacionalnih i međunarodnih političkih i društvenih procesa, terorizam koji podrazumijeva uporabu terora, nevojnog nasilja, radi ostvarenja političkih ciljeva predstavlja sjecište politike i nasilja s težnjom prisvajanja moći. U radu se prikazuje tzv. IEMP model (*ideological, economic, military, political power*) Michaela Manna i njegova primjena na terorizam. Nacionalna država kao središnja društvena organizacija međunarodnog poretka posjeduje sve atribute tog modela moći, ali je suvremeni nedržavni terorizam doveo do restrukturiranja izvora društvene moći.

Ključne riječi: moć, terorizam, izvori moći, restrukturiranje izvora moći, IEMP model moći.

UVOD

Analiza terorizma i moći ukazuje na to da je riječ o kompleksnim pojmovima te istovremeno bitnim odrednicama povijesnih, ali i suvremenih političkih i društvenih procesa i odnosa. Povijesno promatrano, borba za kontrolu moći središnje je pitanje društvenog razvoja (Mann 1993: 9). Do kraja 20. stoljeća terorizam je smatran marginalnom prijetnjom međunarodnoj sigurnosti i nacionalnoj sigurnosti država. No, od početka 21. stoljeća (prutu)terorizam je središnje pitanje organiziranja međunarodne sigurnosti, zauzeo je mjesto koje je prije imao hladni rat. Značaj terorizma na međunarodnoj sceni usmjerio je analitičare na zaključak da terorizam na

* Dr. sc. Mirko Bilandžić (mbilandz@ffzg.hr) izvanredni je profesor na Odsjeku za sociologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Rad je nastao u okviru istraživačkog projekta „Vojna kultura i identitet OS RH“ (0130670) koji se provodi na Odsjeku za sociologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Autor izražava zahvalnost dr. sc. Petri Rodik, doc., na ideji za izradu ovog rada, koja je započela nakon što je Petra Rodik 2009. na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu obranila doktorsku disertaciju pod naslovom „Privatizacija oružanih snaga i restrukturiranje izvora društvene moći“.

početku 21. stoljeća predstavlja novu fazu međunarodnih odnosa i međunarodne sigurnosti, a time i evolucije interdisciplinarnih sigurnosnih studija kojima je to predmet izučavanja (Buzan i Hansen 2009; Croft 2008). S druge strane, bez uvida u pojam moći i njegove iskaze i pojavnosti gotovo je nemoguće shvatiti politički i društveni svijet koji nas okružuje. Realističko-pesimistički (kritički) pristup pluralizmu shvaćanja moći ukazuje na to da je moć jedini realni odnos među ljudima, društvenim grupama, društvima, nacijama i državama (Kalanj 2010: 194). Analiza svakog od pojmova zasebno nesporno je intelektualni i analitički izazov, no istraživanje njihovog odnosa čini se još zahtjevnijim istraživačkim zadatkom. Upravo je cilj ovog rada istražiti terorizam u relaciji s izvorima moći kroz prizmu teorijskog IEMP modela moći – modela Michaela Manna – te primjenjivost tog modela na istraživanje i razumijevanje terorizma. U središtu interesa je, dakle, odnos nedržavnih entiteta, nedržavnih/antidržavnih terorističkih organizacija odnosno protudržavnog terorizma i države kojoj su svojstveni sveobuhvatni izvori moći: politički, gospodarski, ideološki i vojni.¹ No, prethodno je potrebno definirati temeljne pojmove kako bi se izbjegle sve dileme i nejasnoće, odnosno odrediti značenje riječi jer to predstavlja ishodište svakog znanja ili mišljenja.

POJMOVNO ODREĐENJE

Moć

Od Platona i Aristotela tematika moći predmet je interesa niza znanstvenih područja i disciplina pri čemu je za sociologiju i političke znanosti moć jedan od ključnih pojmova (Kalanj 2010). Ipak, jednoznačno određenje pojma moći nije postignuto.² Socijalno-znanstveni rječnici ukazuju na različita shvaćanja moći kao i na poistovjećivanje tog pojma s drugim pojmovima, npr. sa silom i vlašću (Abercrombie *et al.* 2008; Nohlen 2001). Klasično realističko određenje moći, ono Maxa Webera, izvedeno iz analize političke sfere društvenog djelovanja, tvrdi da je moć sposobnost da se vlastitom voljom drugima nameće željeno ponašanje. Moć je smještena unutar određenog društvenog odnosa i podrazumijeva vjerojatnost da će jedan akter tog odnosa ostvariti svoj cilj unatoč protivljenju drugih aktera. To je sposobnost pojedinca i skupina da provedu vlastite interese ili ciljeve čak i kada im se drugi protive (u: Haralambos i Holborn 2002; Giddens 2007; Kalanj 2010). Istražujući višedimenzionalnost moći Kenneth Boulding moć shvaća vrlo jednostavno – kao potencijal za promjene odnosno sposobnost da se postigne ono što se želi (Boulding 1989: 15). Polazeći od shvaćanja britanskoga filozofa Bertranda Russella, Dennis Hume Wrong moć određuje kao sposobnost ljudi da proizvedu namjeravani i očekivani efekt u

¹ Analiza političkih i društvenih procesa ukazuje na to da je uz protudržavni terorizam na međunarodnoj sceni nazočan i državni terorizam koji nije predmet ovog rada. O državnom terorizmu detaljnije u: Arendt, 1958.; Jackson *et al.*, 2010.; Sluka, 2000.; Blakeley, 2009.

² Izvrsnu raščlambu pojma moći, oblika moći, kao i prikaz opusa niza autora koji su se bavili tematikom moći vidi u Kalanj, 2010.

odnosu na druge. Prema njemu, konceptualna analiza moći ima pet elemenata: namjeravanost moći, efektivnost moći, latentnost i manifestnost moći, unilateralni ili asimetrični karakter, odnosno asimetričnost i balans u odnosima moći, te karakter efekata koje proizvodi moć (Wrong 1988).

Terorizam

Znanja o terorizmu posljednjih desetljeća bitno su proširena pa utemeljeno omogućuju govoriti o teoriji terorizma ili, poput francuskog sociologa i politologa Gillesa Kepela, koristiti pojam „terorologija“ (*terrorology*), studij/znanost o terorizmu. Kompleksnost pojma terorizma dokazuje se već činjenicom nepostojanja jednoznačnog određenja.³ Definijski i ini prijevori i kontroverze unutar društvenih znanosti o terorizmu upućuju na zaključak da studije o terorizmu imaju analitičke deficite i ograničenja.⁴ Može li se stoga razumjeti terorizam ako se ne može odrediti značenje neke riječi koje predstavlja ishodište svakog znanja ili mišljenja⁵? Postavlja se i pitanje može li se terorizam znanstveno proučavati iako nije definiran. Znanstveno-stručna stajališta su polarizirana.⁶ Terorizam nije objektivno, empirijski identificiran fenomen, već socijalno konstruirana i povijesno kontingentna kategorija ljudskog ponašanja ovisna o konkretnim okolnostima, sociopolitičkom kontekstu i namjerama aktera. Terorizam je esencijalno sociološko pitanje jer društveni i kulturni utjecaji pogoduju terorističkom djelovanju (Giddens 2006). Eksplanacija i razumijevanje terorizma kao fenomena s krajnjim političkim ciljem zahtijevaju objektivno znanje o društvenim odnosima koji ga produciraju. Analiza većine definicija (Schmid i Jongman 1988) upućuje na zaključak da je terorizam prijetnja uporabom ili uporaba nasilja (terora) radi ostvarenja političkih ciljeva. Nema terorizma bez terora, ali svaki teror, svako nasilje, nije i terorizam. Da bi određeni fenomen bio terorizam, akt terora, akt nasilja mora imati politički cilj. Terorizam predstavlja sjecište politike i nasilja s težnjom

³ Autori iznose podatak da u literaturi postoji više od 200 definicija terorizma (Jackson 2008).

⁴ Prijepori oko značenjskog pluralizma terorizma i nepostojanje objektivne, koherentne i konzekventne definicije, omogućuju subjektivno etiketiranje nekog fenomena i ponašanja kao terorističkog. Dublja razrada tog prijepora vodi nas u odnos znanja i moći (Foucault 1994). Država nema samo monopol na uporabu sile već i monopol na definiranje terorizma za čije suzbijanje dominantno koristi državnu silu.

⁵ Znanje o terorizmu kao proizvod akademskog rada konstruirao terorizam kao socijalni problem koji rješava država. Može li se stoga, kao i zbog pristranosti akademske zajednice u istraživanju terorizma (nedržavni terorizam je istraživački *mainstream*: u najuglednijim znanstvenim časopisima, primjerice, teme državnog terorizma čine 2 posto ukupnih tema, dok im je u enciklopedijama posvećeno 4–5 od ukupno nekoliko stotina stranica), riječima Richarda Jacksona, govoriti o tome da studije o terorizmu funkcioniraju kao „ideološka intelektualna grana države“ (Jackson 2009)?

⁶ Za razliku od znanstvenika poput Jacka Gibbsa, koji smatraju da znanstvena istraživanja zahtijevaju definiranje objekta istraživanja s elementima teorijskog značaja i empirijske primjenjivosti (Gibbs 1989), Walter Laqueur je na stajalištu da se terorizam može znanstveno proučavati iako nije definiran (Laqueur 1977: 3).

prisvajanja moći. Nasilje je *sine qua non* terorizma i njegovih aktera (terorističkih organizacija i država) koji su uvjereni da jedino nasiljem u društvu mogu dostići svoje dugoročne političke ciljeve (Hoffman 2006). Kao protivnik države i njezina monopola terorizam definira svoj otpor prema državnoj moći nastojanjem da dobije pristup monopolu države na prisilu kako bi smanjio njegov ukupni opseg ili iskoristio golemu moć države preuzimajući njezine ovlasti. Terorizam je intencionalna strategija koja se poduzima s određenom svrhom, to nije samo nasilan čin radi eliminacije žrtava, nego i strategija utjecaja na širu populaciju (Stohl 2003) i koncipira se kao nezavisna, dovoljna i presudna politička strategija (Townshend 2003: 5–14). Terorizam je oblik tzv. asimetričnih sukoba, specifičan oblik političko-vojne interakcije između dvaju aktera⁷ (Lizardo 2008). Sociološki pristup terorizmu kao distinktivnom objektu jest istraživanje i eksplanacija uzroka, dinamike, eskalacije i deeskalacije terorizma u relaciji s drugim formama političkog nasilja i njegovog utjecaja na stabilnost i promjene sociopolitičkog poretka (Turk 2004). Polazeći s tog stajališta, polazna definicija nije dostatna za razlikovanje terorizma od drugih oblika političkog nasilja jer je i rat uporaba nasilja radi ostvarenja političkih ciljeva. Stoga je potrebno dodatno, preciznije odrediti terorizam. U razlikovanju uporabe terora u ordinarnim kriminalnim aktivnostima i političkim procesima Grant Wardlaw politički terorizam određuje kao uporabu ili prijetnju uporabom nasilja od strane pojedinaca i grupacija, bez obzira na to djeluju li za ili protiv ustanovljene vlasti, pri čemu su takve akcije dizajnirane s ciljem stvaranja ekstremne anksioznosti ili efekata induciranog straha, te poduzete prema grupaciji koja je šira od trenutnih žrtava, s namjerom prisiljavanja naznačene grupacije na prihvaćanje političkih zahtjeva izvršitelja navedenih akcija. Brian Burgoon terorizam shvaća kao uporabu politički motiviranog nasilja protiv neborbenih snaga, dok Charles Tilly terorizam istražuje kao političku strategiju koju primjenjuju oni koji nastoje centralizirati svoju moć ili oni koji posredstvom straha nastoje osporiti postojeće stanje kako bi stekli moć ili prednost (Wardlaw 1982: 16; Burgoon 2006; Tilly 2005).

TEORIJSKI IEMP MODEL MOĆI

Michael Mann je u impozantnom djelu *The Sources of Social Power* (1993) ukazao na to da je pitanje moći trajan i nezaobilazan element socijalne teorije te konstitutivni element političkih i društvenih odnosa. Analizirajući strukture odnosa moći u povijesnom kontinuumu, Mann ističe da se izvori društvene moći nalaze u načinima organizacije društvenog djelovanja kao okvira za ostvarenje ciljeva. Usredotočen je na (dis)kontinuitet moći i preslagivanje društvenih odnosa moći u relaciji s povećanjem sposobnosti kontrole nad ljudima i teritorijem. Međunarodni poredak prema

⁷ Kao akteri terorizma uobičajeno se ističu nedržavne terorističke organizacije i države. No, treba naglasiti da postoje tri strateška aktera terorizma – treći akter je javnost. Javnost je izravna (žrtve) ili neizravna (strah kao psihološki učinak terorizma) meta terorističkog djelovanja. Konkretni akt terora također djeluje kao trodimenzionalan odnos počinitelj – žrtva – publika. Vidi: Cronin, 2009.

temeljnomo organizacijskom načelu čine države. Države su u suvremenom svijetu dominantna jedinica društvene organizacije. Suvremeni terorizam predstavlja bitnu intervenciju u međunarodne odnose, međunarodnu sigurnost i ukupne dimenzije društvene moći. Stoga se utemeljeno postavlja pitanje je li eskalacija terorizma dovela u pitanje moć država.⁸

Mannov model moći, proizašao iz analize povijesnog procesa nastanka nacionalnih država, tzv. IEMP model, sastoji se od četiri elementa (izvora moći): ideološke moći (*ideological power*), gospodarske/ekonomske moći (*economic power*), vojne moći (*military power*) i političke moći (*political power*). Svaki od tih izvora moći ne postoji u „čistoj formi“, to su idealni tipovi moći. Organizacije društvene moći u operacionalizaciji kapaciteta posjeduju i koriste više izvora moći. Ideologija je skup uvjerenja, ideja i projekcija preko kojih uže ili šire društvene grupe, socijalni, politički i kulturni pokreti izražavaju svoj društveni interes i teže uspostavi svoje hegemonije ili poboljšanju vlastitog položaja (Kalanj 2010: 13). Prema Mannu, ideološka moć se derivira iz ljudskih potreba za pronalaskom smisla i značenja života, zajedničkih vrijednosti i normi te sudioništva u estetskoj i ritualnoj praksi. Ona je difuzna, upravlja posredstvom persuazije, pozivanjem na „istinu“ i „slobodnim“ sudjelovanjem u ritualima. Transcendentni oblik ideološke moći organiziran je oko sfere svetoga, dok je drugi oblik vezan uz sekularne institucije i usmjeren je na pitanja morala. Oba oblika služe za jačanje kohezije društvenih sekularnih institucija te integraciju i jačanje veza kulturnih i religijskih zajednica. Nejednaka distribucija kontrole nad gospodarskim resursima karakteristika je svih kompleksnih društava. Gospodarska/ekonomska moć proizlazi iz potrebe za ekstrakcijom, transformacijom, distribucijom i konzumacijom prirodnih resursa te kombinira intenzivnu proizvodnju i ekstenzivnu mrežu distribucije, razmjene i konzumacije dobara. Vojna moć je društvena organizacija fizičke sile i proizlazi iz potrebe za organiziranom obranom i korisnošću agresije. Ona je koncentrirano-koercitivna i intenzivna, ali ima i svoju ekstenzivnu, negativnu – terorističku – formu. Politička moć je moć države, a proizlazi iz korisnosti teritorijalne i centralne regulacije. Ima dvije forme: unutarnju, teritorijalno centraliziranu, i vanjsku, geopolitičku u formi međunarodnih odnosa moći. Zaključno, država kao središnja društvena organizacija međunarodnog poretka posjeduje sve atribute Mannovog modela moći, a razlikuje se od ostalih organizacijskih oblika po tome što je ona politička organizacija, zajednica koja zahtijeva/prisvaja monopol nad legitimnom uporabom fizičke sile na određenom području. Primjena sile nije jedino sredstvo djelovanja, ali je za državu specifično, ona važi kao jedini izvor prava na primjenu sile (Weber 2006: 6–7; Giddens 1987: 17–22).

⁸ Redefiniranu ulogu države i slabljenje njene moći moguće je povezivati s nizom procesa, faktora i fenomena – globalizacijom, privatizacijom nacionalne sigurnosti te društvom rizika/rizičnim društvom (*risk society*) u kojem su rizici uz sve veći destruktivni potencijal, neograničeni u pogledu vremenske i prostorne mobilnosti, i nadilaze sposobnosti država u pogledu suprotstavljanja rizicima, što pojedine autore navodi na tvrdnju da nacionalna sigurnost kao sinonim za sigurnost nacionalne teritorijalne države više ne postoji. Vidi: Giddens, 2007.; Beck, 2002.; Avant, 2005.

TERORIZAM I TRANSFORMACIJA MOĆI

Terorizam i politička moć

Više je razina na kojima je moguće promatrati utjecaj terorizma na političku moć država. Najopćenitija razina je legitimitet vlasti kojem je terorizam ozbiljan izazov. Nesporno je da terorizam iskazuje politička stajališta, to su političke izjave koje se iskazuju nasiljem. Terorizam je dokaz da je postojanje nelegalne (protupravne) i ilegalne (tajne) opozicije u državi moguće. Terorističke su organizacije za državne vlasti antisocijalne, ali za društvene grupacije koje predstavljaju i za čije interese se bore one su prosocijalne.

Prema Franzu Neumannu, politička moć je bitno racionalan instrument koji može biti uporabljen za željene i vrijedne ciljeve (u: Kalanj 2010: 217). U strateškom odnosu terorizam je racionalan izbor djelovanja. Strateški pristup odnosi se na interakciju aktera odnosno na svijest sudionika o tome da akcije jednog aktera utječu na ishode drugog. Akteri djeluju na temelju uvjerenja o točno anticipiranim akcijama/reakcijama drugog aktera. Strateški akteri u terorizmu su terorističke organizacije i države. Prema strateškom modelu, terorizam je baziran na logici posljedica, na sposobnosti da natjera vladu na ustupke i suoči je s posljedicama neizvršavanja zahtjeva terorista. Logika terorističke strategije je jednostavna: suprotstavljenim društvenim grupacijama nanijeti takvu bol koja će pretegnuti nad njihovim interesima za pružanje otpora, a to će dovesti do prihvatanja zahtjeva terorista (Pape 2003). Meta terorizma mora odvagnuti cijenu nesuradnje u obliku gubitka nečega što mu je dragocjeno naspram gubitka željenog ishoda traženog u konfliktnom odnosu. Racionalnost je u strateškom modelu bazirana na tri elementa: postojanje stabilnih i konzistentnih ciljeva, analiza okoline i raspoloživih opcija *cost-benefit* pristupom (uloženo – korist) te odabir optimalne opcije djelovanja (Abrahms 2008), što su elementi teorije racionalnog izbora (Boudon 2003) koji se pronalaze u terorizmu. Analiza terorizma kao subjekta koji utječe na transformaciju političke moći upućuje na istraživanje efikasnosti terorizma u pogledu ostvarivanja političkih ciljeva. Znanstveno-stručne studije višestruko su suprotstavljene. Neslaganja postoje već kod generičkog određenja što je uspjeh terorizma/terorističke organizacije. Je li riječ o opstanku terorističke organizacije, održavanju sposobnosti nasilja? Tko određuje što je uspjeh, teroristička organizacija ili države koje su joj meta? Jesu li kratkoročni procesni ciljevi uspjeh ili je za uspjeh potrebno ostvariti konačne ciljeve? Ranije studije (Walter Laqueur, Thomas Schelling) tvrdile su da ne postoje povijesni slučajevi gdje su terorističke organizacije ostvarile ciljeve i preuzele vlast u državi. Niz autora (Alan Dershowitz; Andrew Kydd i Barbara Walter; Rohan Gunaratna) je u novijim studijama ustvrdilo da je terorizam u pogledu ostvarenja konačnih ciljeva uspješna strategija. Christopher Harmon, pak, u knjizi *Terorizam danas* ističe kako sve terorističke organizacije ostvaruju inicijalne ciljeve jer narušavaju normalnost ukupnog društvenog života i političkog poretka. Empirijske studije ponudile su bitno jasniju sliku o uspješnosti terorizma. Stručnjaci RAND Corporation Seth Jones i Martin Libicki (2008) istražili su konačne učinke 648 terorističkih organizacija koje su od

1968. do 2006. djelovale diljem svijeta. Rezultate istraživanja prikazali su u izvrsnoj studiji *How Terrorist Groups End*, i oni su sljedeći: a) u 43% slučajeva terorističke su organizacije odustale od terora i uključile su se u političke procese; b) u 40% slučajeva prestale su postojati i djelovati zbog akcija policijskih i obavještajnih snaga; c) u 7% slučajeva vojne snage i vojne akcije onemogućile su njihovo daljnje djelovanje; d) u 10% slučajeva terorističke organizacije ostvarile su svoje ciljeve i pobijedile. Dakle, terorističke su organizacije u 10% slučajeva ostvarile izravnu pobjedu, dok su u 43% slučajeva odustale od terora i uključile se u legalne demokratske političke procese. Budući da je i uključivanje terorističkih organizacija na određen način njihova pobjeda (nisu svladane, priznaju im se legitimitet, ciljevi itd.), očito je da je u 53% slučajeva, u manjem ili većem postotku, terorizam efikasno sredstvo za ostvarenje političkih ciljeva. Do sličnih je rezultata došla i Audrey Kurth Cronin istražujući učinke 450 terorističkih organizacija koje se nalaze u bazi podataka Memorijalnog instituta za prevenciju terorizma (Memorial Institute for the Prevention of Terrorism (MIPT) Terrorism Knowledge Base). Prema rezultatima, 20 terorističkih organizacija (4,4%) ostvarilo je konačne ciljeve (*full*), 9 (2%) bitne ciljeve (*substantial*), dok je 29 organizacija (6,4%) ostvarilo ograničene (*limited*) ciljeve. Ukupno je 58 organizacija (12,8%) ostvarilo neki od ciljeva. Istovremeno se 81 teroristička organizacija (17,8 %) uključila u političke procese odnosno strateške političke pregovore s vladama država (Cronin 2009: 214, 216). Analiza pojedinih tipova (*modus operandi*) terorizma pruža još uvjerljiviju sliku o efikasnosti terorizma. Analizirajući jedanaest samoubilačkih terorističkih kampanji u razdoblju 1980.–2001. Robert Pape (2003; 2005) dokazao je da je samoubilački terorizam uspješan u 54% slučajeva.⁹ Komparativnom analizom ciljeva terorističkih organizacija koje su provodile samoubilačke kampanje (Hamis, Hezbollah, Oslobođilački tigrovi tamilskog Eelama, Radnička stranka Kurdistana itd.) uočava se da je riječ dominantno o ostvarenju procesnih, a ne konačnih ciljeva terorističkih organizacija, koji su uz to predstavljali ograničene ustupke ciljanih država terorističkim organizacijama. No, iako umjerene važnosti za ciljane države, ti ostvareni ciljevi mogu imati i središnju važnost za terorističke organizacije i društvene grupacije koje ih podupiru.

Analiza državnog protuterorističkog djelovanja također pruža uvid u transformaciju političke moći država. U pokušaju povrata i održavanja terorističkim djelovanjima poljuljane političke moći, nacionalne protuterorističke strategije u društvene i političke procese uvele su niz instituta koji su postali trajno obilježje suvremenih sociopolitičkih procesa. U sigurnosnom diskursu suvremeni je terorizam konstruiran kao sekuritizirano pitanje (Balzacq 2010). Sekuritizacija je pokušaj objašnjenja i shvaćanja sigurnosti kroz socijalno i politički konstruiran proces posredstvom diskurzivne prakse socijalnih agenata.¹⁰ Prema Rensu van Munsteru (2005) retorička struktura akta sekuritizacije sastoji se od tri elementa: a) egzistencijalne prijetnje opstojnosti nekom objektu, b) koja zahtijeva poduzimanje posebnih mjera radi sigurnosti objekta

⁹ Assaf Moghadam podvrgnuo je kritici rezultate istraživanja Roberta Papea. Prema njegovim rezultatima, samoubilački terorizam efikasan je u „samo“ 24 % slučajeva (Moghadam 2006). Zar i to nije zabrinjavajuće za suvremeni svijet?

¹⁰ Detaljnije u: Buzan i Lene, 2009.; Emmers, 2010.

koji je izložen prijetnji, c) čime se opravdava i legitimira „kršenje“ redovnih demokratskih procedura odlučivanja.¹¹ Prilagođenim riječima Matta McDonalda, logika sigurnosti u okvirima sekuritiziranog terorizma povezana je s tajnošću državnog djelovanja, izvanrednim akcijama i mjerama te „paničnom“ politikom (McDonald 2008). Američki rat protiv terora, ustanovljen 2001., doveo je do uvođenja represivnog zakonodavstva, jačanja izvršne vlasti i narušavanja mehanizma „kočnica i ravnoteže“ između triju grana vlasti, proširenja ovlasti represivnom i obavještajnom aparatu što je bitno ugrozilo temelje američkog društva. Bitna ograničenja građanskih prava i sloboda, i njihovo trajanje, posljedično su promijenili temelje američke političke zajednice (Kardov i Žunec 2005). Američki protuteroristički odgovor, sažet u sintagmi „teroriziranje teroriziranih“, ukazuje na to da države u odgovoru na terorizam poduzimaju akcije kojima podrivaju temelje na kojima su izgrađene. Time državne reakcije, a ne terorizam sam po sebi, dodatno ugrožavaju ustavni poredak. Stanje iznimke/iznimno stanje (*state of exception*) u SAD-u je preraslo u izvanredno stanje (*state of emergency*). Nove terorističke prijetnje značile su i poduzimanje novih mjera, u novim uvjetima tradicionalne mjere nisu bile adekvatne za sprečavanje ugrožavanja nacionalne sigurnosti. U tom kontekstu, izvanredno stanje i izvanredne mjere postale su trajna norma (Agamben 2008). Jedina preostala supersila pokazala je sustavnu nemoć u pogledu primjerenog odgovora prijetnjama globalnog terorizma. Političku moć američke države nije u pitanje doveo samo islamistički terorizam, nego i američki odgovor na udar Al Qa'ide. Određenje terorizma kao egzistencijalne prijetnje značilo je nadalje uvođenje u praksu novih formi moći: biopolitike i governmentaliteta (*governmentality*) (Foucault 1997; 2007; Agamben 2008).¹² Sekuritizacija terorizma u „društvu rizika“ neminovno i neizbježno je vodila produbljenu sekuritizaciju svakodnevnog života. Jednu od svojih temeljnih funkcija (pružanje sigurnosti građanima/državljanima) države su proširile i produbile: objekt državnih projekcija postao je život, upravljanje blagostanjem i životnim šansama populacije. Nove tehnike i procedure za upravljanje ljudskim ponašanjem i životom dovele su do (de)politicizacije života i transformacije interesa politike s „dobrog života“ (*political life – bios*) na „goli život“ (*bare life – zoe*). Nove granice između „dobrog života“ i „golog života“ bitna su transformacija političke moći država (Sekhar 2010; Aradau i van Munster 2010; Beck 2002).

¹¹ Autori smatraju da je sekuritizacija drugo ime za „stanja izuzetka/izuzetno stanje“, termin koji je teorijski oblikovao Carl Schmitt u svojim djelima *Diktatura (Die Diktatur)* i *Politička teologija (Politische Theologie)*. Vidi: Buzan; Hansen, 2009; Bigo, 2008.

¹² Biopolitika je političko stanje u kojem je život kao takav objekt projekcija i kalkulacija državne moći odnosno stanje kada život postaje središte, temeljna odrednica i interes državne politike. Governmentalitet označava tehnike i procedure za upravljanje ljudskim ponašanjem (u: Žunec 2007: 518–519; Aradau i van Munster 2010: 76–77).

Terorizam i gospodarska moć

Odnos terorizma i ekonomije moguće je analizirati s različitih aspekata: odnos siromaštva i terorizma, politička ekonomija terorizma, financiranje terorizma, gospodarski objekti kao mete terorističkih udara, utjecaj socijalnih politika na eliminiranje uzroka terorizma itd. Dva pitanja posebno su značajna: Posjeduje li terorizam ekonomsku moć? Kako terorizam utječe na gospodarsku moć država? Gospodarska (financijska) moć terorističkih organizacija u odnosu na državnu je beznačajna.¹³ Uostalom, to i nije presudno: terorizam je vrlo jeftino sredstvo.¹⁴ Odgovor na drugo pitanje upućuje na razmatranje zašto se događa terorizam i koji je konačni cilj terorizma. Nejednaka distribucija (ne siromaštvo¹⁵) kontrole nad gospodarskim resursima, koja je karakteristika kompleksnih društava, svakako je okvir u kojem treba tražiti uzroke terorizma. S druge strane, terorizam je u konačnici usmjeren i na stjecanje gospodarske moći koja proizlazi iz potrebe za ekstrakcijom, transformacijom, distribucijom i konzumacijom prirodnih resursa. Terorizam višestruko utječe na gospodarsku moć država.¹⁶ Društvu koje je meta terorizma nameću se ekonomski, politički, psihološki i socijalni troškovi kako bi se vlast primoralo na političke ustupke teroristima. Politički ekonomisti suglasni su da je politička stabilnost preduvjet gospodarskog rasta, a upravo terorističko djelovanje uzrokuje političku nestabilnost i negativno utječe na gospodarski rast (Chang i Zeng 2011). Brock S. Blomberg i suradnici (2004) razvili su gospodarski model terorizma prema kojem društvene grupacije nasiljem nastoje promijeniti *status quo* kada ne mogu postići političke promjene i kada su istovremeno suočene s ograničenim pristupom ekonomskim prilikama. Empirijske studije terorističkih udara izvršenih u razdoblju 1970.–2007. pokazale su da je trećina udara (od ukupno 80 tisuća akata) bila usmjerena na gospodarstvo (Dugan *et al.* 2008). Ukazuje li taj podatak na stanovitu transformaciju meta terorističkih udara s nekada dominantnih „političkih“ meta na gospodarske mete? Nadalje, teroristički akti uvjetuju značajan pad investicija u ciljanoj državi

¹³ Prema određenim procjenama Privremena Irska republikanska armija 1990-ih je raspolagala s 10 milijuna dolara godišnje, proračun Hamasa je 70 milijuna dolara, Revolucionarno vijeće Fataha krajem 1980-ih je imalo proračun od 400 milijuna dolara, dok je imovina Fataha krajem 20. stoljeća bila procijenjena na milijardu dolara, a japanske terorističke organizacije Aum Shinrikyo početkom 1990-ih na više od milijardu dolara. Vidi: Hoffman, 2006.; Gur, 2006.; Bilandžić, 2010.

¹⁴ Ukupni troškovi operacije Al Qa'ide 11. rujna 2001. iznosili su između 300 i 500 tisuća dolara. Teroristički udari Al Qa'ide na američka veleposlanstva u Keniji i Tanzaniji u ljeto 1998. koštali su 10 tisuća dolara, kao i udar na američke brodove u jemenskoj luci Aden dvije godine poslije. Troškovi aktera koji su izvršili udar u Oklahoma Cityju 1995. iznosili su 3940 dolara. Vidi: Hoffman, 2006.; Levitt, 2002.

¹⁵ Niz empirijskih studija dokazalo je da siromaštvo nije izravni i primarni uzrok terorizma. Nejednakost i relativna deprivacija su važniji uzrok terorizma i u tim slučajevima siromaštvo neizravno može pridonijeti daljnjem razvoju terorizma. Pojedine studije dokazuju da ekonomski uvjeti uopće nisu relevantni za nastanak terorizma, pa ni ekonomske politike za njegovo onemogućavanje. Vidi: Gur, 2006.; Burgoon, 2006.

¹⁶ O utjecaju terorizma na makro i mikroekonomiju te prikaz starije literature o toj tematici vidi u: Sandler i Enders, 2008.

(Powers i Choi 2012; Abadie i Gardeazabal 2008), bitno utječu na tržišna kretanja (Bilson *et al.* 2012), za 10 posto na godišnjoj razini usporavaju *per capita* bruto društveni proizvod, primjerice Baskije (Benmelech *et al.* 2010), imaju negativan utjecaj na povrat uloženog ili, kao u Izraelu, kontinuirano¹⁷ negativno utječu na tržište kapitala (Chang i Zeng 2011). Brutalni teroristički udari egipatske Islamske grupe (*arap.* al-Gama'at al-Islamiyya) na inozemne turiste u Luxoru 1997. utjecali su na pedesetopostotni pad turističkog prihoda, koji je u Egiptu u to vrijeme iznosio 3,7 milijardi dolara te je Egipćanima trebalo dvije godine da broj turista vrata na razinu prije udara (Fletcher 2008).¹⁸ Ekonomske posljedice udara na SAD 11. rujna još su izraženije. Financijski gubici iznosili su gotovo 100 milijardi dolara, dok je američko gospodarstvo izgubilo 1,8 milijuna radnih mjesta. Najveće štete pretrpjeli su zračni prijevoz, turizam i industrija osiguranja (Betts 2002; Damato 2007; Rosendorff i Sandler 2005; Plaw 2008: 114; Riedel 2008: I). Transformacija i utjecaj terorizma na gospodarsku moć država očituje se i u državnim protuterorističkim djelovanjima. Terorizam je vrlo jeftin, dok je protuterorizam iznimno skup.¹⁹ Mark Stewart i John Mueller u knjizi *Terror, Security, and Money* (2011) iznose podatak da je u okviru „rata protiv terora“ unutarnja sigurnost u razdoblju 2001.–2011. koštala bilijun dolara, dok su američke inozemne operacije premašile iznos od 2 bilijuna dolara. Joseph Stiglitz i Linda Bilmesu knjizi *The Three Trillion Dollar War* (2008) navode da su troškovi rata u Iraku, koji je sastavni dio američkog protuterorističkog angažmana, premašili 3 bilijuna dolara, od čega su izravni troškovi 1,6 bilijuna dok su neizravni troškovi odnosno makroekonomski utjecaji rata procijenjeni na iznos između 1 i 2 bilijuna dolara (u: Gerges 2011). U pokušaju ostvarenja političke moći, koristeći vojnu moć, američka je država očigledno bitno utjecala na vlastitu gospodarsku moć.

Terorizam i vojna moć

Odnos države i nedržavnog terorizma je asimetričan sukob. Riječ je o prijetnjama koje, u odnosu na državnu silu, dolaze od slabijih protivnika, odnosno o sukobima koji ne prerastaju u klasičan konvencionalni rat u kojem države suočene s vojnim ugrožavanjima i ratnim uvjetima djeluju uporabom simetrične sile kao i njihov pro-

¹⁷ Pojedine studije upozoravaju na to da su gospodarske posljedice terorizma kratkotrajne (Sandler i Enders 2008). Ako se takvi zaključci i prihvate, potrebno ih je dovesti u relaciju s trajanjem terorističkih kampanji. U izvrsnoj studiji *How Terrorism Ends* Audrey Kurth Cronin iznosi rezultate istraživanja provedenog na uzorku od 457 terorističkih organizacija prema kojima životni vijek organizacija koje su potpuno posvećene terorizmu i ne prakticiraju druge oblike djelovanja (politički) iznosi 22 godine, dok je životni vijek organizacija koje pregovaraju s vlastima o svojim ciljevima 11 godina. Medijan životnog vijeka terorističkih organizacija (uzorak je 43 organizacije) navedenih u bazi podataka (Foreign Terrorist Organizations) američkog State Departmenta je 19 godina.

¹⁸ Empirijske studije izrađene na uzorku od 34 695 američkih hotela pokazale su da je na hotelsku industriju veći negativni utjecaj imao udar Al Qa'ide 11. rujna 2001. nego velika financijska kriza koja je započela točno sedam godina poslije. Vidi: Kosova i Enz, 2012.

¹⁹ O investicijskom modelu protuterorizma i inkonzistenciji u relaciji ofenzivnih (preinvestirane) i defenzivnih (podinvestirane) protuterorističkih mjera vidi: Lee, 2010.

tivnik. Terorizam nije vojno djelovanje, ne događa se na ratištu, terorističke organizacije nisu vojne organizacije. To je fenomen koji se generira iz političkog područja i nalazi se u „sivoj zoni“ između politike i rata. Ipak, terorizam itekako utječe na vojnu moć država. Konkretno, vojske su nemoćne u borbi protiv terorizma. SAD je u okviru „rata protiv terora“ ostvario briljantne vojne pobjede u Afganistanu i Iraku, ali nije zaustavio terorizam. Naprotiv! Recentne znanstvene studije su dokazale neefikasnost vojske u borbi protiv terorizma. U već spomenutom istraživanju RAND Corporation rezultati su pokazali da je samo 7 posto (20) terorističkih organizacija svladano vojnim djelovanjima. Treba napomenuti da je istraživanje provedeno za potrebe američke administracije s namjerom razumijevanja kako su terorističke organizacije završile u prošlosti te procjene implikacija američke borbe protiv Al Qa'ide. Temeljem rezultata istraživanja, koji su dokazali da su vojna djelovanja neefikasna u borbi protiv terorizma, autori su američkoj administraciji sugerirali redefiniranje strategija za borbu protiv terorizma ustanovljenih nakon terorističkog udara na SAD 11. rujna 2001. (Jones i Libicki 2008: v, xiii). Administracija Baracka Obame prihvatila je zaključak. Američkoj vojsci oduzeto je prvenstvo u borbi protiv terorizma, a „rat protiv terora“ početkom 2009. zamijenjen je novom strategijom: izvanredne prekomorske operacije (*Overseas Contingency Operations*) (Wilson i Kamen 2009). Administracija najmoćnije sile potvrdila je kako terorizam utječe na vojnu moć.

Terorizam i ideološka moć

Ideologija je, kako je naglašeno, skup uvjerenja, ideja i projekcija preko kojih uže ili šire društvene grupe, socijalni, politički i kulturni pokreti izražavaju svoj društveni interes i teže uspostavi hegemonije ili poboljšanju vlastitog položaja. Odnos ideologije, ideološke moći i terorizma je višeslojan. Terorizam je oblik stanovite ideologije. Brojnost „slučajeva“ terorizma i terorističkih organizacija dokazuje da je u suvremenoj eri terorizam ideologija. Terorističke organizacije također imaju vlastitu ideologiju. Koncept bimodalne simetričnosti, koji podrazumijeva da organizacija može postići vanjske ciljeve samo ako je prethodno postigla podčinjavanje unutar same sebe (Galbraith 1983), uvjet je i smisao postojanja terorističke organizacije. Ideološko podčinjavanje teroristička organizacija postiže primjenom kondicionirane moći kojom se postupno mijenjaju uvjerenja (vjerovanja) onih koje se želi podčiniti. Kondicionirana moć znači da iz organizacije kao oblika povezivanja ljudi sa sličnim interesima, vrednotama i shvaćanjima izvire ono uvjeravanje koje je nužno za podčinjavanje ciljevima organizacije (Galbraith 1983). Proces kondicioniranja bitno je olakšan u terorističkim organizacijama koje posjeduju i tzv. meku moć (*soft power*). Meka moć počiva na sposobnosti oblikovanja preferencija drugih, sposobnosti pridobivanja drugih da žele isto što i vi, a ne prisiljavanja drugih da čine ono što vi želite. Ona ima efekt širenja stvarajući opći utjecaj, za razliku od sile odnosno tvrde moći (*hard power*) koja proizvodi specifičnu akciju. Meka moć je sposobnost postizanja atraktivnosti koja vodi do pristanka na nešto ili nekoga (Nye 2010). Članstvo u terorističkim organizacijama, popularnost i podrška koju uživaju unutar širih društvenih grupacija dokaz je da posjeduju „meku moć“. To nas vodi u razmatranje presudnog

odnosa: dovodi li terorizam u pitanje ideološku moć države? Najopćenitija razina razmatranja je legitimitet vlasti kojeg terorizam dovodi u pitanje. Nesporno je da terorizam iskazuje politička stajališta, to su političke izjave koje se iskazuju nasiljem. Kakvi su dosezi terorizma u pogledu restrukturiranja ideološke moći države? Uživa li ideologija terorističkih organizacija podršku? Politička krila terorističkih organizacija koja su ušla u legitimnu i legalnu političku borbu nakon priznavanja ciljeva od strane centralnih vlasti u zamjenu za odustajanje od terora (nasilja) na vlasti su ili sudjeluju u koalicijskim vladama u Sjevernoj Irskoj (Sinn Féin), Libanonu (Hezbollah), području Gaze (Hamas), Zapadnoj obali (Fatah) itd. Podrška koju među dijelovima muslimanske populacije uživa (uživala je) Al Qa'ida koja ima značajnu „meku moć“ uvjerljiv je dokaz izazova ideološkoj moći država na nacionalnoj i globalnoj razini. Rezultati istraživanja stavova o međunarodnoj politici (Program on International Policy Attitudes), koje su u travnju 2007. objavili stručnjaci Sveučilišta u Marylandu, to jasno potvrđuju. Prema rezultatima istraživanja do 38% stanovništva niza muslimanskih država (Egipat, Maroko, Pakistan, Indonezija, Jordan, Nigerija) izražavalo je pozitivne stavove i podršku Al Qa'idinim ciljevima ili djelovanju, dok je najmanje 75% stanovništva u četiri države (Maroko, Egipat, Pakistan i Indonezija) imalo izražen protuamerikanizam (Muslim Public Opinion on US Policy 2007). Recentnija istraživanja pokazuju pad podrške Al Qa'idi u nekim državama (npr. u Pakistanu 9% u odnosu prijašnjih 25%, u Jordanu 29% u odnosu na prijašnjih 57%, u području Palestinske samouprave 52% u odnosu na prijašnjih 72% itd.), što neke stručnjake navodi na zaključak da je Al Qa'ida nakon likvidacije Osame bin Ladena suočena s krizom legitimiteta i autoriteta (Gerges 2011). Ako se takva stajališta i prihvate, Al Qa'ida nepobitno i dalje ostaje sigurnosni izazov međunarodnom poretku, a ideologija alkaidizma (Azinović 2007), koja ima dalje dosege od same organizacije, ostaje izazov nizu država utječući bitno na njihovu moć.

ZAKLJUČAK

Terorizam posjeduje atribute moći, ali je pritom istovremeno i iskaz moći, te predstavlja sjecište politike i nasilja s težnjom privajanja moći i moćno je sredstvo za ostvarenje političkih ciljeva. Terorističke organizacije posjeduju sposobnost provedbe vlastitih interesa ili ciljeva čak i kada im se drugi protive, terorizam predstavlja potencijal za promjene odnosno sposobnost da se postigne ono što se želi. U kakvom su stoga odnosu nedržavni terorizam i struktura odnosa moći svojstvena državi? U okviru teorijskih uvida u moć, tzv. IEMP model Michaela Manna, koji se sastoji od četiri elementa – ideološke, ekonomske, vojne i političke moći – najprimjereniji je okvir za analizu moći terorizma. Svi naznačeni izvori društvene moći imaju ulogu u formiranju društvene strukture, dok države, koje su u međunarodnom poretku dominantna jedinica društvene organizacije, u operacionalizaciji kapaciteta koriste „miks“ izvora moći. Izvori društvene moći nalaze se u načinima organizacije društvenog djelovanja kao okvira za ostvarenje ciljeva.

Istraživanje prikazano u ovom radu upućuje na dva bitna zaključka. Terorističke organizacije također posjeduju sva četiri izvora moći te svoje ciljeve (političke) nastoje ostvariti kao organizirana društvena grupacija. U odnosu na ukupnu društvenu moć država, riječ je o asimetričnom odnosu u kojem je ukupna moć na strani država. No, nedržavni terorizam je itekako izazov državnoj moći. U okviru političke moći uloga terorizma je višestruka. Prvo, terorizam je kontinuirani izazov legitimitetu vlasti dok terorističkim djelovanjima narušava normalnost ukupnog društvenog života i političkog poretka. Drugo, empirijska istraživanja dokazala su da je terorizam (teroristička djelovanja) uvjetovao da su politička krila terorističkih organizacija postala sudionici u procesu ostvarenja političke moći dijeleći te ovlasti s drugim državnim/političkim akterima u legalnim i legitimnim institucionaliziranim političkim strukturama (*polity*) u proceduralno-procesnom nadmetanju za moć i vlast (*politics*). Također, u nizu slučajeva terorističke organizacije u potpunosti su preuzele prerogative države (ostvarile konačne ciljeve). Treće, protuterorizam je u suvremenim uvjetima redefinirao bit političke zajednice, a uvođenjem „trajnih izvanrednih mjera“ i pravni poredak, dok države u odgovoru na terorizam poduzimaju akcije kojima podrivaju temelje na kojima su izgrađene, posebno liberalne demokracije. Terorističke organizacije imaju malu ekonomsku moć. No, budući da terorističko djelovanje uzrokuje političku nestabilnost koja je preduvjet za gospodarski rast, terorizam itekako izravno utječe na gospodarsku moć država. Dodatno, na gospodarski rast utječu i financijska sredstva uložena u skupu protuterorizam, a ne u gospodarski i društveni rast i razvoj. Od moderne se države očekuje da pomaže, a ne da sprečava ekonomsku dobrobit svojega stanovništva. Nedržavni terorizam bitno utječe na sposobnost države da ostvari gospodarsko blagostanje. Protuteroristički učinci vojske dokazali su utjecaj terorizma na vojnu moć država: vojske su nemoćne u borbi protiv terorizma. I konačno, nedržavni terorizam nije doveo u pitanje ideološku moć država samo kroz prizmu legitimiteta vlasti, već i time što posjeduje „meku moć“, terorističke organizacije posjeduju sposobnost postizanja atraktivnosti koja vodi do pristanka na nešto ili nekoga. Ostvarenje sigurnosti stanovništva, a to je jedna od temeljnih funkcija države, nije moguće bez postizanja legitimiteta i društvene kohezije.

Ulrich Beck (2002a) označio je suvremeni međunarodni terorizam kao „nasilne nevladine organizacije“, što podrazumijeva neteritorijalne organizacije koje djeluju lokalno, ali istovremeno imaju i globalni efekt. Posebno islamistički terorizam ima karakter neteritorijalnih političkih i društvenih pokreta s lokalnim birokratskim organizacijskim strukturama. Time je glokalizacija (*glocalisation*) kao spoj globalizacije i lokalizacije obilježje suvremenog terorizma. Glokalizacija je proces u kojem lokalne terorističke organizacije razvijaju globalnu perspektivu koja je vodič njihovom izboru taktika i meta udara (Mahadevan 2013). Takav je oblik suvremenog terorizma s jedne strane izazov sigurnosti međunarodnog poretka, a s druge dovodi u pitanje izvore društvene moći nacionalnih država odnosno itekako utječe na strukturu izvora društvene moći. Nije li to novi pogled na pitanje uloge moći i prisile u društvenoj evoluciji? Vrijede li onda još uvidi „velikih“ društvenih teorija (Kolodziej 2011) o međunarodnom poretku i međunarodnoj sigurnosti? Klasični realizam kao središnjeg aktera međunarodnog poretka i analize uzima državu uz tvrdnju da se nijedna druga

jedinica društvene organizacije ne pokazuje sposobnom uspješno osporiti državni monopol na legitimno nasilje, a time i moć. Nedržavni terorizam dokazuje suprotno. Neorealisti priznaju važnost i drugih aktera na međunarodnoj sceni (društveni pokreti, terorizam, zločinačke organizacije). Ipak, poriču njihovu moć i značenje koje imaju u području teorije međunarodnih odnosa, odnosno determinacijsku ulogu u težnji države za sigurnošću i opstankom. Jasno je da su i te tvrdnje osporene. Liberalni institucionalisti utemeljeno tvrde da je dominacija vojne moći i sigurnosti država oslabljena zbog moći i nedržavnih aktera da nameću željene ishode. Konačno, u daljnjim istraživanjima i razmatranju odnosa nedržavnog terorizma i državne moći u pomoć bi vrijedilo pozvati pojedine uvide teorije prijenosa moći (*power transition theory*) čiji se nastanak veže uz A. F. K. Organskog i Jaceka Kuglera i njihovu studiju *The War Ledger* (1980). Prema teoriji prijenosa moći, hegemon neke epohe i potencijalni suparnici predstavljaju glavni interes istraživanja međunarodnih odnosa i sigurnosti. Zastupnici teorije doveli su u pitanje realistički model ravnoteže straha koji ne može objasniti ni rat ni mir među velikim silama. Tvrde da se kapacitet državne moći stalno mijenja. Uz čimbenike koji određuju materijalnu moć države (broj stanovnika, tehnološko-ekonomske proizvodne sposobnosti i mobilizacijska sposobnost države da stavi u funkciju ljudske i materijalne resurse), jedna je varijabla posebno važna u traženju odgovora hoće li izbiti rat. Ta se varijabla odnosi na zadovoljstvo suparnika poretkom koji je stvorio hegemon. Kako bi izbjegao rat, hegemon bi morao udovoljiti izazivaču ili se suočiti s mogućnošću rata. Ti su teorijski uvidi zasigurno primjenjivi na terorizam, oni su okvir za pružanje odgovora o daljnjoj eskalaciji utjecaja terorizma na moć države ili pak preispitivanje poretka koji su stvorili suvremeni hegemoni, a time i eliminaciju uzroka koji dovode do terorizma.

LITERATURA

- Abadie, A. i Gardeazabal, Javier. 2008. Terrorism and the world economy. *European Economic Review* 52 (1):1–27.
- Abercrombie, N., S. Hill i S. B. Turner. 2008. *Rječnik sociologije*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Abrahms, M. 2008. What Terrorist Really Want: Terrorist Motives and Counterterrorism Strategy. *International Security* 32 (4):78–105.
- Agamben, G. 2008. *Izvanredno stanje: Homo sacer, II, 1*. Zagreb: Deltakont.
- Aradau, C. i R. van Munster. 2010. Post-structuralism, continental philosophy and the remaking of security studies. U: *The Routledge Handbook of Security Studies*, ur. D. M. Cavelti i V. Mauer. Abingdon – New York: Routledge Taylor – Francis Group, str. 73–83.
- Arendt, H. 1958. *The Origins of Totalitarianism*. San Diego: Harcourt Brace and Company.

- Avant, D. D. 2005. *The Market for Force: The Consequences of Privatizing Security*. Cambridge – New York: Cambridge University Press.
- Azinović, V. 2007. *Al-Kai'da u Bosni i Hercegovini: Mit ili stvarana opasnost?* Sarajevo: Radio Slobodna Evropa. http://www.slobod-naevropa.org//specials/al_kaida/index.htm (pristupljeno 15. lipnja 2008.).
- Balzacq, T. 2010. Constructivism and securitization studies. U: *The Routledge Handbook of Security Studies*, ur. D. M. Cavelty i V. Mauer. Abingdon – New York: Routledge Taylor – Francis Group, str. 56–72.
- Beck, U. 2002. The Terrorist Threat: World Risk Society Revisited. *Theory, Culture, and Society* 19 (4):39–55.
- Beck, U. 2002a. The Silence of Words and Political Dynamics in the World Risk Society. *Logos* 1(4). <http://logosonline.home.igc.org/beck.htm> (pristupljeno 7. svibnja 2013.).
- Benmelech, E., C. Berrebi i F. E. Klor. 2010. The Economic Cost of Harboring Terrorism. *Journal of Conflict Resolution* 54 (2):331–353.
- Betts, K. R. 2002. The Soft Underbelly of American Primacy: Tactical Advantages of Terror. U: *Terrorism and Counterterrorism: Understanding The New Security Environment: Readings & Interpretations*, ur. D. R. Howard i R. L. Sawyer. Guilford: The McGraw Hill Companies, str. 376–391.
- Bigo, D. 2008. International Political Sociology. U *Security Studies: An Introduction*, ur. P. D. Williams. London – New York: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Bilandžić, M. 2010. *Sjeme zla: Elementi sociologije terorizma*. Zagreb: Plejada, Synopsis.
- Bilson, C., T. Brailsford, A. Hallett i J. Shi. 2012. The impact of terrorism on global equity market integration. *Australian Journal of Management* 37 (1): 47–60.
- Blakeley, R. 2009. *State Terrorism and Neoliberalism: The North in the South*. London– New York: Routledge.
- Blomberg, S. B., D. G. Hess i A. Weerapana. 2004. An Economic Model of Terrorism. *Conflict Management and Peace Science* 21 (1):17–28.
- Boudon, R. 2003. Beyond Rational Choice Theory. *Annual Review of Sociology*, sv. 29:1–21. <http://www.jstor.org/stable/30036958> (pristupljeno 26. studenog 2010.).
- Boulding, E. K. 1989. *Three Faces of Power*. Newbury Park – London – New Delhi: Sage.
- Burgoon, B. 2006. On Welfare and Terror: Social Welfare Policies and Political-Economic Roots of Terrorism. *Journal of Conflict Resolution* 50 (2):176–203.
- Buzan, B. i Hansen, L. 2009. *The Evolution of International Security Studies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Chang, Ch. i Zeng, Y. Y. 2011. Impact of Terrorism on Hospitality Stocks and the Role of Investor Sentiment. *Cornell Hospitality Quarterly* 52 (2):165–175.
- Croft, S. 2008. What Future for Security Studies? U: *Security Studies: An Introduction*, ur. P. D. Williams. London – New York: Routledge, Taylor & Francis Group, str. 499–511.

- Cronin, K. A. 2009. *How Terrorism Ends: Understanding the Decline and Demise of Terrorist Campaigns*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Damato, P. J. 2007. *How Terrorism Works: Terrorism as Disequalizing Input to the Social System*. Master of Art in Security Studies (Homeland Security and Defense), Monterey: Naval Postgraduate School. <http://www.nps.edu/Academics/Centers/> (pristupljeno 15. travnja 2010.).
- Dugan, L., G. LaFree, K. Cragin i A. Kasupski. *Building and analyzing a comprehensive open source data base on global terrorist events*, ožujak 2008. <http://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/223287.pdf> (pristupljeno 11. veljače 2009.).
- Emmers, R. 2010. Sekuritizacija. U: *Suvremene sigurnosne studije*, ur. A. Collins. Zagreb: Centar za međunarodne i sigurnosne studije Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu – Politička kultura, str. 133–150.
- Fletcher, H. 2008. Jamaat al-Islamiyya. *Council on Foreign Relations*, 30. svibnja. <http://www.cfr.org/> (pristupljeno 15. travnja 2009.).
- Foucault, M. 2007. *Security, Territory, Population*. Lectures at the Collège de France, 1977–78., ur. Michel Senellart. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Foucault, M. 1997. *Society Must Be Defended*. Lectures at the Collège de France, 1975–76., ur. Mauro Bertani i Alessandro Fontana. New York: Picador.
- Foucault, M. 1994. *Znanje i moć*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Galbraith, J. K. 1983. *Anatomija moći*. Zagreb: Stvarnost.
- Gerges, A. F. 2011. *The Rise and Fall of Al-Qaeda*. New York: Oxford University Press.
- Gibbs, P. J. 1989. Conceptualization of terrorism. *American Sociological Review* 54 (3):329–340. <http://people.uncw.edu/ricej/> (pristupljeno 18. rujna 2009.).
- Giddens, A. 2007. *Sociologija*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Giddens, A. 2006. Sociology and Terrorism. <http://www.polity.co.uk/giddens5/news/sociology-and-terrorism.asp> (pristupljeno 2. studenog 2012.).
- Giddens, A. 1987. *The Nation-States and Violence, Volume Two of A Contemporary Critique of Historical Materialism*. Berkley, Los Angeles: University of California Press.
- Gur, T. R. 2006. Economic Factors. U: *The Roots of Terrorism*, ur. L. Richardson. Routledge, New York – London: Taylor and Francis Group, str. 85–101.
- Haralambos, M. i M. Holborn. 2002. *Sociologija: Teme i perspektive*. Zagreb: Golden marketing.
- Hoffman, B. 2006. *Inside Terrorism*. New York: Columbia University Press.
- Jackson, R., E. Murphy i S.Poynting, ur. 2010. *Contemporary State Terrorism: Theory and practice*. London – New York: Routledge.
- Jackson, R. 2009. Knowledge, power and politics in the study of political terrorism. U: *Critical Terrorism Studies: A new research agenda*, ur. R. Jackson, M. B. Smyth i J. Gunning. London – New York: Routledge, str. 66–83.

- Jackson, R. 2008. An Argument for Terrorism. *Perspectives on Terrorism, a journal of the Terrorism Research Initiative*, sv. 2, br. 2. <http://terrorismanalysts.com/pt/index.php/pot/article/view/27/html> (pristupljeno 8. rujna 2012.).
- Jones, G. S. i C. M. Libicki. 2008. *How Terrorist Groups End: Lessons for Countering al Qaeda*. Santa Monica: RAND.
- Kalanj, R. 2010. *Ideologija, utopija, moć*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Kardov, K. i O. Žunec. 2005. Terorizam i građanska prava i slobode. *Društvena istraživanja*, god. 14, 6(80): 947–968.
- Kolodziej, A. E. 2011. *Sigurnost i međunarodni odnosi*. Zagreb: Politička kultura – Centar za međunarodne i sigurnosne studije Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.
- Kosova, R. i A. C.ENZ. 2012. Terrorism and The Financial Crisis of 2008: The Impact of External Shocks on US Hotel Performance. *Cornell Hospitality Quarterly* XX (X):1–18.
- Laqueur, W. 1977. *Terrorism*. London: Weidenfeld and Nicholson.
- Lee, S. 2010. Dynamic Inconsistency in Counterterrorism. *Conflict Management and Peace Science* 27 (4):369–385.
- Levitt, A. M. 2002. The Political Economy of Middle East Terrorism. *Middle East Review of International Affairs* 6 (4):49–65.
- Lizardo, O. 2008. Defining and Theorizing Terrorism: A Global Actor-Centered Approach. *Journal of World-Systems Research* XIV (2):91–118. <http://jwsr.ucr.edu/archive/vol14/index2.html> (pristupljeno 12. veljače 2010.).
- Mahadevan, P. 2013. The Glocalisation of Al Qaedaism. U: *Strategic Trends 2013: Key Developments in Global Affairs*, ur. O. Thränert. Zurich: Center for Security Studies, ETH Zurich, str. 83–101.
- Mann, M. 1993. *The sources of social power, Volume II, The Rise of classes and nation-states, 1760–1914*. Cambridge – New York – Melbourne: Cambridge University Press.
- McDonald, M. 2008. Constructivism. U: *Security Studies: An Introduction*, ur. P. D. Williams. London – New York: Routledge, Taylor – Francis Group, str. 59–72.
- Moghadam, A. 2006. Suicide Terrorism, Occupation, and the Globalization of Martyrdom: A Critique of Dying to Win. *Studies in Conflict & Terrorism* 29 (8):707–729.
- Muslim Public Opinion on US Policy, Attacks on Civilians and al Qaeda*. 24. travnja 2007. http://www.worldpublicopinion.org/pipa/pdf/apr07/START_Apr07_rpt.pdf (pristupljeno 15. prosinca 2009.).
- Nohlen, D. 2001. *Politološki rječnik: Država i politika*. Osijek – Zagreb – Split: Panliber.
- Nye, J. 2010. Soft Power and Higher Education. <http://net.educause.edu/ir/library/pdf/ffpiu043.pdf> (pristupljeno 5. veljače 2010.).
- Pape, A. R. 2005. *Dying to Win: The Strategic Logic of Suicide Terrorism*. New York: Random House.

- Pape, A. R. 2003. The Strategic Logic of Suicide Terrorism. *American Political Science Review* 97 (3):1–19.
- Plaw, A. 2008. *Targeting Terrorists: A License to Kill?* Aldershot, Burlington: Ashgate.
- Powers, M. i S-W. Choi 2012. Does transnational terrorism reduce foreign direct investment? Business-related versus non-business-related terrorism. *Journal of Peace Research* 49 (3):407–422.
- Riedel, O. B. 2008. *The SEARCH for AL QAEDA: Its Leadership, Ideology, and Future*. Washington: Brookings Institution Press.
- Rosendorff, B. P. i T. Sandler. 2005. The Political Economy of Transnational Terrorism. *Journal of Conflict Resolution* 49 (2):171–182.
- Sandler, T. i W. Enders. 2008. Economic Consequences of Terrorism in Developed and Developing Countries: An Overview. U: *Terrorism, Economic Development, and Political Openness*, ur. P. Keefer i N. Loayza. Cambridge: Cambridge University Press, str. 17–47.
- Sekhar, C. S. C. 2010. Fragile States: The Role of Social, Political, and Economic Factors. *Journal of Developing Societies* 26 (3):263–293.
- Sluka, J., ur. 2000. *Death Squad: An Anthropology of State Terror*. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press.
- Stohl, M. 2003. *Expected Utility and State Terrorism*. Draft paper prepared for delivery at the Root Causes of Terrorism International Expert Meeting, Oslo, Norveška, 9–11. lipnja 2003. <http://www.comm.ucsb.edu/faculty/mstohl/ExpectedUtilityandStateTerrorism.pdf> (pristupljeno 10. listopada 2011.).
- Tilly, Ch. 2005. Terror as Strategy and Relational Process. *International Journal of Comparative Sociology* 46 (1–2):11–32.
- Townshend, Ch. 2003. *Terorizam*. Sarajevo: TKD Šahinpašić.
- Turk, T. A. 2004. Sociology of Terrorism. *Annual Review of Sociology* sv. (30):271–286.
- van Munster, R. 2005. *Logics of Security: The Copenhagen School, Risk Management and the War on Terror*. Political Science Publications 10/2005, Faculty of Social Sciences, University of Southern Denmark. <http://static.sdu.dk/> (pristupljeno 18. siječnja 2008.).
- Wardlaw, G. 1982. *Political Terrorism: Theory, Tactics and Counter-measures*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Weber, M. 2006. *Politika kao poziv*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Wilson, S. i A. Kamen. 2009. 'Global War On Terror' Is Given New Name. *The Washington Post*, 25. ožujka. <http://www.washington-post.com/> (pristupljeno 10. travnja 2010.).
- Wrong, H. D. 1988. *Power: Its Forms, Bases, and Uses*. Oxford: Basil Blackwell Limited.

TERRORISM AND RESTRUCTURING OF SOCIAL POWER

Mirko Bilandžić

Summary

Power and terrorism represent important determinants for historic but also contemporary political and social processes and relations. According to the classical realist classification of power by Max Weber, which has derived from the analysis of the political sphere of social action, power is located within a certain social relation and it implies probability that one actor will achieve its goal within that relation, despite the resistance from other actors. As a factor and subject of national and international political and social processes, terrorism which implies the use of terror, non-military violence, for the purpose of realizing political goals, represents the intersection of politics and violence with the pretension of claiming power. In this paper, Michael Mann's IEMP Model (ideological; economic; military; political power) and its application to terrorism is presented. National state, as a central social organization in international order, owns all the attributes of that power model, but the contemporary non-state terrorism has brought restructuring of the sources of social power.

Key words: power, terrorism, sources of power, restructuring of the sources of power, IEMP powers' model.

